

ŠEZDESET SVJEDOKA U ISPRAVI O GORNICI IZ 1520. GODINE

Opisujući međusobne veze arhivskih izvora "Brandenburg Literalien", spisa 1119/1 i 1119/3 iz nürnbergškog Staatsarchiva, autorica predstavlja spis 1119/2 koji sadrži popis izjava 60 svjedoka iz 1520. godine. Analizom popisa svjedoka iznose se njegova hijerarhijska obilježja. Razmatra se činjenica da se tek trojica svjedoka iz Toplica navode samo osobnim imenom. Navodi se učestalost osobnih imena u spisku svjedoka. Dobiveni se rezultat uspoređuje s podacima iz spiska 310 građana Varaždina iz 1520. godine. Ukazuje se na manju prisutnost tipa prezimena koji opisuju moguće zanimanje njegovog nositelja.

Ključne riječi: popis svjedoka, hijerarhijska ljestvica, prezime, zanimanje, porijeklo

---

Cilj je ovog rada proširiti poznavanje prošlosti grada Varaždina i njegove okolice iz vremena Jurja Brandenburškog, vlasnika varaždinske tvrđave i kamene kuće na Varaždinskom trgu, koji je bio drugi muž i nasljednik Beatrice Frankopan, prije toga udovice Ivaniša Korvina. Među ispravama koje su bile u vlasništvu Jurja Brandenburškog a nose oznaku "Brandenburger Literalien" u fondu Kneževine Brandenburg-Ansbach¹⁾ postoji više neobjavljenih spisa koji se odnose na njegove posjede u Hrvatskoj i govore o prilikama koje su vladale dvadesetih godina 16. stoljeća. Posebno je dragocjeno obilježje činjenica sadržano u ispravama koje se vode pod zbirnim brojem 1119 a sastoji se iz tri manje skupine spisa na ukupno 22 stranice.

Do sada su korišteni i objavljeni dokumenti na njemačkom jeziku koji se vode pod oznakama 1119/3 i 1119/1 te su nezaobilazna arhivska građa u tumačenju kako su se trošili sakupljeni novci od kraljevskog poreza i drugog poreza od pola guldena u 1516., 1517. i 1518. godini. U prvoj ispravi broj 1119/3 je kratki inventar poslova i izdataka pri gradnji kamenih zidina oko Varaždina, kako je opisao baumaister Pankracius Jagersperger oko 1520. godine. U drugoj ispravi s oznakom 1119/1, koja sadrži pismo kapetana Hansa Rindsmaula iz 1520. godine, nalazi se svojevrsni adresar Varaždinaca. Taj je do sada najstariji poznati popis grada Varaždina, i prema stanovanju po četvrtima i prema djelatnostima kojima se bavilo 310 popisanih kućevlasnika.

U sačuvanim spisima su opisi radova i događaja iz kojih saznajemo kako su se u vrijeme Jurja Brandenburškog tri godine za redom gradile gradske utvrde, što prema

ranije objavljenim dokumentima iz istog razdoblja nije moguće u cijelosti zaključiti²⁾. Prema podacima koje donosi baumaister Pankracius moguće je istražiti koliko su građani sudjelovali u dovozu kamena za zidine oko grada i koliko su tlake izvršili gradski podložnici. Istovremeno popis građana Varaždina iz 1520. godine je dragocjen arhivski izvor koji dopušta da se na temelju 310 prezimena jednom dijelu vlasnika kuća s toga popisa odredi zanimanje kojim su se oni bavili.

U ispravi s oznakom 1119/2 pisanoj na latinskom jeziku na prvih šest stranica nalazi se popis šezdeset izjava svjedoka koji su bili pozvani iznijeti svoj iskaz u sporu³⁾ oko davanja gornice iste 1520. godine. U dokumentu izdanom na dan blaženog Ladislava kralja 1520. godine potvrđuje se da su grad i građani uvijek i od starine izvršavali *ius montani*⁴⁾ te ubirali *terragium*⁵⁾ od vinogorja unutar posjeda grada. Kao prvi svjedok s popisa uvaženi Benedikt, župnik sv. Jakoba, potvrđuje navedeno i napominje da su to pravo imali u vrijeme celjske gospode, te da se ono nije plaćalo varaždinskoj tvrdi. Slijedi niz svjedoka čije se izjave poimence sažeto i izrijekom navode. Popis ima hijerarhijska obilježja društvenih grupa jer se najprije piše što su rekli građani Toplica, a za njima se redaju podložnici svrstani u grupe prema podređenosti utvrdama Greben i Vinica. Devetorica prisutnih svjedoka potčinjena su varaždinskom samostanu⁶⁾, jedan Zagrebačkom kapitolu, dok se za jednog kraj sv. Ilije ne zna kome je podređen. Ostali su svjedoci podložnici uzoritog Ivana Goleca⁷⁾, plemenitog Jurja Kherstera⁸⁾, plemenitog Krste Bekoića⁹⁾, plemenitog gospodina Herkffija¹⁰⁾, i gospode Sofije od Ivana od Bijele¹¹⁾.

U nastavku isprave 1119/2 od sedme do devete stranice iza šezdeset izjava nižu se tri potvrde plaćenog dugovanja¹²⁾. Sudac Ivan Gosak izjavljuje da je graditelj i građanin Pankracije Jegersperger primio od poreza ukupno 180 florena. Prisutni Nikola Oberdelić i Simon Iglar potvrđuju da je tako bilo 1516. godine. Odmah slijedi druga potvrda od suca Egidija literata. Potvrđuje se da je postavljeni graditelj Pankracije Jagersperger za 1517. godinu dobio od taksa 140 florena i 30 krucifer. Za dnevne radove, dovoz kamena i ostalo što je potrebno za gradnju zidina izdano je ukupno 311 florena u 1518. godini. Potvrdu za treću godinu isplaćenog dugovanja izdao je sudac Egidije literat i prema njoj je Pankracius primio 250 florena za zid kod tornja donjih gradskih vratiju.

Popis šezdeset izjava svjedoka je brižljivo napisan, a iz slijeda se saznaje položaj svjedoka u društvu. Izjavama osam građana iz Toplica počinje popis. Među njima se navodi jedan nobilis Paulus de Lawrantowan i jedan predijelac¹³⁾ Stjepan Posrednički, a slijede ih podložnici njih četrdesetpetorica. Uz Nikolu Valabeca i Blaža Vrača napisano je samo "čovjek", dok trojici Juri Valpotu, Matiji Putaru i Juri Futaču ne piše izravno kakav im je položaj na društvenoj ljestvici.

Da se radi o temeljitom popisu izjava, vidi se iz navođenja dodatnih pojedinosti koje uz podložničku pripadnost opisuju i mjesto boravka nekih svjedoka. Tu se navodi da je Juraj Čula iz Črneca, Luka Čvek iz Biškupca, Jakov Mihalić kod sv. Ilije, a Valentin Odarijan, Stjepan Harmić, Petar Jelenić i Mato Prihor iz Zamlače. Ova su mjesta

međusobno vrlo blizu i u najbližem susjedstvu Biškupca s južne i zapadne strane. Moguće je da je to iz drugog razloga bilo važno jer su Valentin Odarijan i Mateij Prihor podložnici utvrde Greben, a Juraj Čula i Luka Čvek podložnici plemenitog Jurja Kherstera.

Od šezdeset svjedoka pedesetsedmorici su napisana prezimena. Kako su prvi Andrija i treći Blaž na početku spiska iza Benedikta župnika sv. Jakoba, a između njih na drugom se mjestu navodi plemeniti Paulus de Lawrantowatz, moguće je da su bili ugledni i važni. U vrijeme pisanja izjave vjerojatno je osobno ime bilo dovoljno i znalo se o kome se radi.

Danas samo možemo pretpostaviti da neki od svjedoka prezime nisu imali, ili iz nekog nama nepoznatog razloga ono nije napisano. Prezime je moglo biti izvedeno iz očevoeg vlastitog imena ili iz zanimanja kojim su se bavili, ili iz mjesta njihovog ranijeg obitavanja, ako je to bio slučaj, ili prema nekoj njihovoj tjelesnoj značajci ili pojedinačnoj oznaci same osobe.

Moguće je da su u to vrijeme dimenzije socijalne grupe građana Toplica bile pregledne pa se mogu obilježiti terminom međusobnog poznavanja. Prema takvom tipu odnosa u manjim grupama dovoljno je samo ime za određivanje identiteta pojedinca. U popisu se, kako je već iznijeto, poštuje socijalna ljestvica. Identitet je dan osobnim imenom, a društvena je priznatost potvrđena rangiranjem. Iz početka popisa se vidi da je od ukupno jedanaest svjedoka iz Toplica njih osam s prezimenom. Uz spomenute Andriju i Blaža dvanaesti sa spiska ima samo ime Ivan. Tako je moguće da su i za njega, dvanaestog svjedoka sa spiska Ivana građanina Toplica, svi znali o kome je u tom slučaju riječ. Ostalo je nepoznato da li je Ivan Topličanac ili možda došljak, ne zna se da li je imao nadimak i ne može se pretpostaviti čime se bavio.

Neosporno je da se upoređivanjem popisa šezdeset svjedoka ili između njih izdvojenih 11 građana svjedoka iz Toplica mogu ustvrditi pojedine osobitosti slične onima iz popisa građana Varaždina koji se također nalazi među ispravama poslanim Jurju Brandenburškom 1520. godine.

Od objavljivanja popisa 310 građana izdan je jedan rad koji se služi tim popisom¹⁴⁾. Koristeći raniji način čitanja prezimena kao oznake zanimanja, među jedanaest Topličanaca moguće je jednom pripisati vezu sa zanimanjem pravljenja kruha. Peti je na popisu Mathias Khrussich. Da je to bio pekar, peckh,¹⁵⁾ može se pretpostaviti. U varaždinskom popisu je navedeno da je u Platea Brodowskij bio Nicolaus Krusak, dok se u unutarnjem gradu navodi kućevlasnik Alegije Peckh.

Posebno nije potrebno isticati da se čitanjem spiska šezdeset svjedoka uočava jednoličnost muških osobnih imena. Veća je raznolikost prisutna među popisom građana koji žive u i oko gradskih zidina Varaždina. Stoga je načinjena usporedba prema zastupljenosti osobnih imena u tri manje cjeline po četvrtima.

Cjelina	broj imena	broj muškaraca
Purger Inwendig der Stat Varasdin	47	97
Platea Regalis	28	53
Platea Sancti Vitj	24	33
spisak 60 svjedoka	19	60

Prva tri po broju najzastupljenija osobna imena kod Varaždinaca unutar zidina su Matija (8), Petar (6), Juraj (6) i Andrija (5), što ukupno iznosi 25,8% svih popisanih imena. Na spisku 60 svjedoka najzastupljeniji su Juraj (8), Blaž (6), Stjepan (6), Matija (5) i Tomo (5), što ukupno iznosi 48,3% svih popisanih svjedoka.

Utvrđena raznovrsnost osobnih imena dviju grupa, nedaleko udaljenih jedna od druge, iz iste godine, sasvim su kratka, ali dovoljna obavijest o razlikama između njih. Ova pojedinost odnosi se na porijeklo pojedinaca unutar grupe Varaždinaca. Dio poslova na početku 16. stoljeća mogli su obavljati usko specijalizirani došljaci ili posebno izvan Varaždina obrazovani pojedinci. Za primjer se mogu navesti Egidije Litteratus, Eerhardus Sartor, Emuradus Balneator s tri osobna imena kojih kod lokalnih žitelja uopće nema. Iako je pojedinačan slučaj, Pankracius se naime navodi samo imenom, ipak se iz svih okolnosti može gotovo sigurno reći da je riječ o baumaisteru kako on za sebe piše u računima. Ova četiri primjera govore da je raznolikost osobnih imena građana rezultat prisutnosti žitelja koji možda svi i nisu rođeni u Varaždinu.

Služeći se sada prezimenom kao kôdom jezične poruke o porijeklu njegovog nositelja uočava se druga vrsta došljaka. Bez potrebe da se o tom tipu prezimena brojčano donose sudovi, uočava se činjenica da u spisku od 60 svjedoka ima došljaka iz drugih sredina kao Stjepan Harmić, Martin Huzar ili možda prognanika kakav je vjerojatno bio Mathei Confitz. Tvrdnja ima podlogu u izvornom materijalu koji u popisu domaćinstava kmetova, želira, predijelaca, plemića armalista i plemića jednoselaca za 1598. godinu donosi nekolicinu istih prezimena iz okolice Varaždina. Kmetovi su Petrus Haramya, Mathias Harmijch, Johannes Bosnyak, a želir Johannes Confych.¹⁶⁾

Andreas

Paulus de Lawrantowtz

Blasius

Michael Draganijtz

Mathias Khrussich

Petrus Fuchkhar

Stephanus posrednijchkij¹⁷⁾

Benedictus Krapnickh¹⁸⁾

Anthonius Pethkoijch

Mathej Haleijch

Georgius Futtalch

Johannes

Nicolaus Walabetz

Mihael Dragwn

Georgius Thopalowetz

Mathias Tzolackh

Matheij Iwankowitz

Thomas Margetich

Benedictus Dijachich

Blasius Cedenkhoijch

Philliphus Pwneckh

Mathias Tishlar

Georgius Mezopwzth

Stephanus Wokoijch

Valentinus Barthaliijch

Thomas Gregwricheijch

Petrus Nowachich

Ioannes Smwthijch

Blasius Seger

Iacobus Michalich

Blasius Babowetz

Mathei Confitz

Blasius Vrach¹⁹⁾

Valentinij Odarijan

Stephanus Harmijch

Petrus Jelenich

Mathej Prihor

Georgius Czijwla

Thomas Maletz

Lucas Tzweckh

Benedictus Hesthebak

Thomas Oderijanijchatzech

Nicolaus Damijanich

Georgius Ialswech²⁰⁾

Georgius Walpot

Mathias Puthar

Ambrosius Platnijch

Martinus Walich

Stephanus Pawich

Stephanus Berchkaijch

Blasius Pijhowetz

Mathijas Selijbar

Stephanus Kokatz

Thomas Oseckh

Petrus Jagijchewijch

Martinus Huzar

Martinus Merck

Georgius Berlathijch

Jacobus Hijssack

Andreas Farkas

Za potrebe ovog rada popis šezdeset svjedoka transkribiran je u obliku popisa imena s prezimena bez ostalog teksta svake pojedinačne izjave. Koliko je činjenica što je latinski tekst pisan goticom utjecala na zapisivanje većine prezimena, nije moguće reći u cijelosti. Može se pretpostaviti da je 1520. godine zapisivanje slijedilo prema zvukovnom primanju informacije. Moguće je da se svaki svjedok sam predstavio pa je pisar zapisao kako je čuo. Manje je vjerojatno da je tih 60 osoba imalo napisane isprave iz kojih su se mogla prepisati njihova imena i prezimena.

Cjelovitije se ova prezimena mogu razmatrati na razini leksičke analize uz provjeru mogućeg utjecaja para fonem-grafem na oblik zapisanog prezimena. Vrijednost je ovog popisa što donosi u nizu 57 prezimena te predstavlja neosporni onomastički dokument 16. stoljeća koji u sebi sadrži zbijene zapise ljudskog pamćenja.

BILJEŠKE:

1. Fond je u državnom arhivu u Nürnbergu, Staatsarchiv
2. Iz do sada objavljenih isprava moguć je zaključak kakav je iznio Budak (1944., 111) jer se služio izvorima Tanodi (1942.), isprave 214, 215 i 224; Tanodi Wissert (1944.), isprave od 8.IX 1524. i 14.XII 1524.; Androić (1958.) isprava 15. Autor iznosi pretpostavku da su "kameni zidovi i kule, od kojih je i danas sačuvana ona uz sjeverna gradska vrata, bili sagrađeni negdje u drugoj polovici stoljeća". Misli se na 15. stoljeće, dalje vidi tekst Perči (1989.).
3. Adamček (1980., 396) u bilješci 632 navodi neispravno da je arhiv Jurja Brandenburga u Münchenu, a broj isprava samo 1119. Isti autor (1983., 234) navodi da je broj isprave kao prije te da je ista pohranjena u Nürnbergu.
4. Gornica određeni dio priroda od vinograda, u njeno ime se daje 1/9 ili 1/10 u vinu ili moštu Herkov I/458
5. Zemljarina ili zemaljski činž, porez od zemljišta, odlaznina, gornica Herkov II/502, 503.
6. Fratarski samostan u Varaždinu, claustru sancti Johannis de Warosd.
7. Ioannis Goletz se spominje u popisu za kraljevski porez 1507., 1513. i 1517. godine. Adamček-Kampuš (1976., 37, 70, 108).
8. Georgij Kherster se spominje u popisu za kraljevski porez 1507. i 1517. godine. Adamček-Kampuš (1976., 37, 106).
9. Christophori Bekojich, u 1517. godini obilazio je Varaždinsku županiju, navodi se da je judicis nobilium, Adamček-Kampuš (1976., 109).
10. Generoso domini Herkffy u popisu poreza 1513. godine navode se Georgii i Stephani Herkfy. Adamček-Kampuš (1976., 69)
11. Uz njegovo se ime navodi da je vrli ili prevredni ili fini ili poglaviti. Belostenec I/85 egregius.
12. Quietantin pismo, czedula plachenoga duga Belostenec I/1013.
13. Praedialis, vasallus ecclesiae podanik crkve primio zemljište uz obvezu vojevanja. Herkov II/288.
14. Budak (1994., 93) autor ima prigovor na prvobitno navođenje zanimanja. Ispravno je obrazložio nastanak omaške za koju je iznio prigovor. Ničim nije objasnio zašto u svome širem čitanju prezimena u funkciji zanimanja nije prihvatio ribara (Mathei Fischich, Iwan Ribich, Gregorius Ribich) i tesara (Iorg Zimerman, Ambrosius Zimerman). Također najje naveo stolara prema Filiću, koji u svome popisu sudaca za 1521. godinu navodi Simona Sellipara.
15. Belostenec II/345 piše pek, kruhar.

16. Šimunović (1985., 51) navodi da haramai potječe iz arapsko-turskog, a znači odmetnik, otimač, hajduk, graničar. Belostenec I/339 confinium, konesz zemlye, gde sze z-drugum zesztaje, mejas, potom confinis mejaski.
17. Ovo je jedino prezime koje je u originalu pisano malim početnim slovom koje je po veličini gotovo isto kao i ostala mala slova u retku. Svjedok usput spominje Ivana Hunjadija i njegovo paljenje Varaždina. Navodi također, kao i nekolicina prije, et non ad castrum Warasdiny.
18. Za njega piše da je stogodišnjak, homo centus annorum.
19. Za njega piše staroavječni čovjek, homo senex.
20. Nije jasno zašto je u zapisniku napisano jobagia što bi odgovaralo ženskoj osobi.

IZVORI I LITERATURA:

- Adamček-Kampuš (1976.) Josip Adamček i Ivan Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb, 1976.
- Adamček (1980.) Josip Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb, 1980.
- Adamček (1983.) Josip Adamček, Sukobi građana Varaždina i varaždinske vlastele u 16. i 17. stoljeću, Varaždinski zbornik 1181.-1981., Varaždin, 1983.
- Belostenec (1740.), Joannis Bélloszténcz, Gazophylacium, Zagreb, 1740.
- Borsa (1966.) Borsa Iván, Die Geschichte des Hunyadi-Brandenburgischen Familierachivs, Archivalische Zeitschrift 62, Köln Graz, 1966.
- Budak (1994.) Neven Budak, Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku, Zagreb-Koprivnica, 1994.
- Cvekan (1978.) Paškal Cvekan, Djelovanja franjevaca u Varaždinu, Varaždin, 1978.
- Filić (1935.) Krešimir Filić, Varaždinski gradski suci (načelnici) u: Spomenica varaždinskog muzeja 1925.-1935., Varaždin, 1935.
- Erceg (1968.) Ivan Erceg, Brandenburški arhivski fond u Nürnbergu, u: Ljetopis JAZU72, Zagreb, 1968.
- Herkov (1956.) Zlatko Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, I i II, Zagreb, 1956.
- Ilijanić-Kapustić (1983.) Mira Ilijanić i Slavko Kapustić, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, Varaždinski zbornik 1181.-1981., Varaždin, 1983.
- Klemm (1985.) Miroslav Klemm, Najstariji planovi grada Varaždina, u: Gesta 23-24-25, Varaždin, 1985.

Mendras (1986.) Henri Mendars, Seljačka društva, Zagreb, 1986.

Perči (1986.) Ljerka Perči, Popis građana Varaždina iz 1520. godine, u: Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU; Varaždin, 1986.

Perči (1989.) Ljerka Perči, Prilog poznavanju izgradnje varaždinskih gradskih utvrda u prvoj četvrtini 16. stoljeća, u: Muzejski vjesnik 12, Bjelovar, 1989.

Perči (1994.) Ljerka Perči, Zidna slika u zapadnom krilu varaždinske tvrđave, u: Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, Varaždin, 1994.

Simunović (1985.) Petar Simunović, Naša prezimena, porijeklo-značenje-rasprostranjenost, Zagreb, 1985.

Tanodi (1942.) Zlatko Tanodi, Monumenta historica liaberae regiae civitatis Varasini, Varaždin, 1942.

Vrančić (1595.) Faust Vrančić, Dictionarium, pretisak Novi liber, Zagreb, 1992.

Primljeno: 1994-04-06

Perči, Lj. Sechzig Zeugen im Zeugnis ius montani aus dem Jahr 1520

Z U S A M M E N F A S S U N G

In den "Brandenburger Literallien" aus dem Staatsarchiv Nürnberg befindet sich ein Dokument mit sechzig Aussagen verschiedener Zeugen aus Toplice und der Umbaegung von der Stadt Varaždin aus dem Jahre 1520. Die Beziehungen zwischen dem Markgrafen Georg Brandenburg als Besitzer der Burg Varaždin und der Stadt Varaždin erklären viele Gründe für die Zusammensetzung dieses Registers von sechzig Zeugen.

Die Liste der angegebenen Zeugen trägt die Bezeichnung Nr. 1119 Produkt 2. Die anderen zwei Akten Produkt 1 und Produkt 3 sind eng mit der Beziehung der Stadt Varaždin zu dem Markgrafen Georg Brandenburg gebunden.

Als erster Zeuge hat Benedictus Pfarer des hl. Jacobs ausgesagt. Hinter ihm folgen 12 Männer (jobagiones) aus der Varaždiner Umbegung alle als Untertanen verschiedener Herschaften. Alle zusammen bestätigen, daß ius montani oder terragium nie an die Burg Varaždin von bezahlt wurde.

Die Analyse der Familiennamen aus der Liste und ihre Komparation zum Varaždiner Bürgerregister auch aus dem Jahre 1520 hat gezeigt, daß es für die Unterschiede mehrere Gründe gibt.